

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА НЕТИПОВИХ ПРАВОВИХ ПРИПИСІВ

Суханова Д. С.

У науковій статті досліджується феномен нетипових правових приписів у механізмі правового регулювання. Аналізуються проблеми теорії і практики застосування норми права та правового припису, проводиться аналіз позиції вчених про їх види. Також у статті розглядається внутрішня будова правових приписів та обґрунтовуються положення про необхідність їх класифікації. Визначається характер співвідношення та взаємодії правового припису з прийомами юридичної техніки. Формулюються висновки про те, що норма права та правовий припис взаємодіють як зміст та форма, ціле та частина.

Ключові слова: правовий припис, правова норма, юридична техніка, юридична конструкція, нетиповий правовий припис, преюдиція, дефініція, презумпція, фікція.

В научной статье исследуется феномен нетипичных правовых предписаний в механизме правового регулирования. Анализируются проблемы теории и практики применения нормы права и правового предписания, проводится анализ позиций ученых об их видах. Также в статье рассматривается внутреннее строение правовых предписаний и обосновываются положения о необходимости их классификации. Определяется характер соотношения и взаимодействия правового предписания с приемами юридической техники. Формулируются выводы о том, что норма права и правовое предписание взаимодействуют как содержание и форма, целое и часть.

Ключевые слова: правовое предписание, правовая норма, юридическая техника, юридическая конструкция, нетипичное правовое предписание, дефиниция, преюдиция, презумпция, фикция.

In the scientific article the phenomenon of atypical legal prescriptions in the mechanism of legal regulation is investigated. The problems of theory and practice of application of the norm of law and legal prescriptions are analyzed, an analysis of the position of scientists about their types is carried out. Also, the article considers the internal structure of legal regulations. An analysis of the positions of scientists regarding the essence of atypical legal requirements is carried out. Atypical legal requirements should be separated from the rules of law. In modern legal doctrine, atypical legal prescriptions are interpreted mainly through the prism of the atypical element of the system of law. An attitude is expressed mainly in the fact that they are deprived of the traditional logic of the rule of law, by virtue of which they appear compositionally imperfect, structurally incomplete. Atypical legal prescriptions regarding the norm of law and the system of law are of subsidiary nature, they serve as the circumstances contributing to the composition of the law, and also connects all its elements to a single integrity. The character of the relationship and interaction of the atypical legal prescriptions with the legal technique is determined. The conclusions are drawn that the norm of law and legal prescription interact as content and form, whole and part. Unusual regulatory requirements are extremely numerous in nature and content, and they are also diverse in purpose. In the process of considering the legal nature of atypical legal prescriptions, a special place is the stage of isolation and systematization of the latter. The position that the problem of classification of atypical legal

prescriptions remains unresolved to the end is characterized. To date, in domestic law there is no single classification of atypical legal prescriptions. In general, the operation of atypical legal regulations provides a general predictability of the mechanism of legal regulation of the legal system, and therefore promotes the freedom of action of subjects of law.

Key words: legal regulation, legal prescription, legal norm, legal technique, technical legal construction, atypical rule, prejudice, definition, presumption, fiction.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема наукового осмислення юридичної природи правових явищ нетипового характеру, які не укладаються в загальноприйнятій у науці класичну модель норми права, та їх місця в системі права існує давно. Слід зазначити, що в науці немає єдності щодо питання про сутність та види правових приписів. Одним з головних завдань правотворчої діяльності є правильне формулювання тексту нормативно-правового акта, використання в повному обсязі потенціалу нетипових правових приписів. Однак зазначені завдання далеко не завжди виконуються. Їх вирішенню, зокрема, перешкоджає недостатнє теоретичне та наукове опрацювання як загальної теорії нетипових правових приписів, так і недостатнє врахування в цьому питанні зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням нетипових правових приписів займалися такі видатні вчені, як: С. Алексєєв, В. Бабаєв, М. Вопленко, В. Горшеньов, В. Карташов, Л. Луць, П. Рабінович, О. Скакун та інші. Серед досліджень останніх часів можна назвати праці М. Давидової, Д. Смирнова, Н. Стецика, О. Ульяновської. Кожен з перелічених науковців звертає свій погляд на цю проблему.

Метою цієї статті є виявлення особливостей найбільш значимих аспектів, пов'язаних як з юридичною природою нетипових правових приписів, так і з особливостями їх використання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що в науці є різні підходи щодо питання сутності та видів нетипових правових приписів. Пов'язано це з різними поглядами авторів на сутність норми права [1; 2; 6]. У цілому більшість авторів поділяють думку про особливий характер нетипових правових приписів, а також про те, що їх поява є результатом вдосконалення нормативного регулювання та спеціалізації нормативно-правових приписів [3, с. 36-39].

Нетипові правові приписи мають бути відокремлені від норм права. Для того щоб визначити сутність та природу нетипових правових приписів, слід виділити їхні специфічні властивості. Вихідним науковим положенням при цьому може бути висновок про те, що позбавлені традиційної логічності норми права не містять або майже не містять деяких її природних елементів, через що виглядають композиційно незавершеними, але самостійно виконують важливу роль у нормативно-регулюванні. Нетипові ж нормативні приписи «нетипові» тому, що несуть у собі свого роду незавершені

риси моделі права [4, с. 113-118]. Так, О. Скакун називає ці норми правовими приписами «нестандартного» характеру, в яких відсутні ті чи інші властивості, ознаки, об'єктивно притаманні класичній моделі норми права [5, с. 304]. Аналогічної позиції дотримується В. Бабаєв, він наголошує на тому, що існують приписи, що не вкладаються в поняття юридичної норми [2, с. 405-406]. Своєю чергою М. Вопленко зазначає, що право не зводиться тільки до норм: поряд з ними є і діють різноманітні види загальних правових приписів: правові декларації, правові визначення, принципи і, на решті, норми [цит. за 7, с. 10]. У зв'язку із цим слушно вбачається думка О. Ульяновської про те, що норма права - класична композиція нормативного припису. Проте не всі нормативні приписи являють собою модель норми права і тому немає достатніх підстав ототожнювати багато з них з нормою права [8, с. 98-99]. Можна погодитися з Д. Смирновим в тому, що, як і будь-який нормативно-правовий припис, нетипові нормативно-правові приписи також закріплюються в нормативно-правових актах (тобто мають форму), а також несуть у собі смислове навантаження (тобто мають зміст) [9, с. 20-21]. На думку Н. Стецика, норма права та нормативно-правові приписи взаємодіють як зміст і форма. Змістом є норма права, елементи якої закріплюються у формі двох нормативно-правових приписів [10, с. 215].

Наукова думка констатує, що нетипові правові приписи - це приписи «нестандартного» характеру, у яких відсутні ті чи інші властивості, ознаки, моменти, об'єктивно властиві класичній моделі норми права. Саме тому що вони нестандартні називаються «нетиповими» правовими приписами. Цим приписам притаманні такі ознаки, як: 1) субсидіарний, допоміжний характер, тобто вони допомагають основним нормам додати завершеність і повноту права, але водночас визначають сутність, призначення основних (типових) норм, завдання, цілі, зміст правового регулювання в цілому; 2) вони безпосередньо не регулюють суспільні відносини, а діють у комплексному поєднанні з регулятивними та охоронними нормами, утворюючи з ними єдиний регулятор. За допомогою цих приписів нормативно-правовому регулюванню надається узгодженість, взаємпов'язаність, логічна цілісність [7, с. 10-11].

Можна підсумувати, що, справді, право не зводиться тільки до норм і їх сукупності, тому що норма виступає лише одним із засобів прояву права. Отже, коли йдеться про нормативне регулювання, необхідним стає системний підхід до його сутності, тобто важливе ототожнення нормативного регулювання і з правовими нормами, а також з усім комплексом правових приписів. Нетипові нормативні приписи надзвичайно численні за природою та змістом, також вони різноманітні за своїм призначенням. Отже, даючи їх класифікацію, важливо розкрити природу, зміст та призначення кожної з них.

Як уже було зазначено, низка авторів не виділяють нетипові правові приписи в окрему групу, а фактично розглядають їх як окремі різновиди норм права. Так, М. Марченко виділяє залежно від змісту, цільового призначення та характеру викладу такі види норм: норми-принципи, норми-визначення (дефініції), норми-цілі і норми-розрахунки [1, с. 582-583]. Низка авторів намагається провести класифікацію нетипових нормативно-правових приписів, використовуючи для цього досить різні підстави. Наприклад, С. Алексєєв поряд

з групами регулятивних і охоронних норм виділяє особливу групу спеціалізованих норм, в яку включає такі види норм, як: загальні приписи; дефінітивні приписи; оперативні приписи; колізійні приписи. При цьому перші три види норм автор включив в особливу групу узагальнюючих приписів, вказуючи, що вони є немовби «нормами про норми» [11, с. 319-320]. В. Горшенев запропонував одну з перших класифікацій нетипових нормативних приписів, він правові приписи розділив на три групи. До першої групи входять нормативні приписи, що відрізняються більшим ступенем нормативності. До цієї групи автор відносить такі правові приписи, як планові завдання, рекомендації, терміни і преюдиції [4, с. 113]. До другої групи входять нормативні узагальнення, що характеризуються тим, що в їхніх нормативних приписах міститься частка припущення, відносність стану. Причому умовність таких нормативних приписів покликана забезпечити стабільність ситуації, коли характер фактичних обставин, що підлягають правовій оцінці, надзвичайно невизначений. До цієї групи відносяться презумпції та фікції. У третю групу об'єднані нормативні розпорядження, що виконують функції свого роду трафарету, вони призначені для того, щоб з їх допомогою можна було засвідчити юридичну характеристику визначеної фактичної обставини, реальність стану, що має юридичне значення. До цієї групи відносяться дефініції та юридичні конструкції [4, с. 113-118].

В. Лазарєв і С. Липень виділяють особливу групу спеціалізованих норм, в яку включають дефінітивні норми, норми-принципи, оперативні норми і колізійні норми [12, с. 305]. О. Кузнєцова пропонує відносити до числа спеціалізованих (нетипових) норм норми-принципи, норми-дефініції, норми-презумпції, норми-фікції, оперативні і колізійні норми [13, с. 3]. В. Бабаєв залежно від критерію функцій у механізмі правового регулювання виділяє дві основні групи норм: вихідні правові норми і норми-правила поведінки. Вихідні норми він поділяє на норми-засади, норми-принципи, визначально-установчі норми і норми-дефініції [2, с. 67-69]. Аналогічної позиції дотримувався М. Байтін [14, с. 213-216].

Варто звернути увагу на класифікацію, яку представляє В. Карташов. Автор виділяє такі різновиди (в термінології автора - нестандартних нормативно-правових приписів): норми-принципи; юридичні цілі; нормативні довідки; легальні юридичні дефініції; нормативно-правові малюнки; нормативно-правові формули; нестандартні нормативно-правові приписи-терміни [3, с. 140-148]. Ще одну класифікацію пропонує М. Давидова. На думку автора, всі нетипові нормативно-правові приписи можна класифікувати на такі види: 1. Нетипові за формою (наприклад, таблиці, знаки охорони праці та ін.). 2. Нетипові за змістом (наприклад, норми-принципи, норми-дефініції, колізійні норми та ін.) [6, с. 140-148]. Схожою виявляється класифікація Г. Денисова. Отже, автор виділяє в складі нетипових правових приписів правові презумпції, правові фікції, правові аксіоми, юридичні конструкції, правові символи, концепції нормативних правових актів [15, с. 93]. Такої думки дотримується й А. Лушников, він акцентує увагу на таких видах нетипових правових приписів, як: норми-принципи, норми-визначення (дефініції), норми-декларації (цілі, заяви про наміри), норми-правові презумпції, норми-аксіоми, норми-фікції [16, с. 142-146].

Отже, нетипові правові приписи підсилюють нормативні властивості права різного роду відтінками та додають праву як цілісній системі композиційну завершеність та повноту.

Висновки. Проведений аналіз наявних позицій учених щодо сутності нетипових правових приписів надає підстави резюмувати, що в сучасній правовій доктрині останні інтерпретуються переважно крізь призму нетипового елемента системи права. Нетиповість виражається головним чином у тому, що вони позбавлені традиційної логічності норми права, не містять або майже не містять деяких її природних елементів, через що виглядають композиційно недосконало, структурно незавершеними. Нетипові правові приписи стосовно норми права та системи права мають субсидіарний характер, виконують роль обставин, що доповнюють композицію права, а також зв'язують усі його елементи в єдину цілісність. Як впливає з огляду проаналізованих джерел, проблема класифікації правових приписів також залишається не вирішеною до кінця. Позицій дуже багато. Але більшість з них обмежуються лише по суті переліченням правових приписів.

Література

1. Марченко М.Н. Теория государства и права / М.Н. Марченко, Е.М. Дерябина. Москва : Проспект, 2015. 720 с.
2. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. В.К. Бабаева. Москва : Юристъ, 2004. 592 с.
3. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие. В 2 т. Т. I; Яросл. гос. ун-т. Ярославль : ЯрГУ, 2005. 547 с.
4. Горшенев В.М. Нетипичные правовые предписания. *Советское государство и право*. 1978. № 3. С. 113-118.
5. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум : Ун-т внутр. дел, 2000. С. 304.
6. Давыдова М.Л. Нормативно-правовое предписание: природа, типология, технико-юридическое оформление. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. 216 с.
7. Баранов А.В. К вопросу о нетипичных нормах права. *Правовые проблемы укрепления Российской государственности* : сб. науч. работ. Вып. 46. Томск : ТГУ, 2010. С. 10-11.
8. Правові фікції як нетипові нормативні приписи / О.В. Ульяновська. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 98-100.
9. Смирнов Д.А. Нетипичные нормативно-правовые предписания в системе норм трудового права. Москва : Проспект, 2015. 152 с.
10. Норма права та нормативно-правовий припис: загальнотеоретичні аспекти / Н.В. Стецик. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 212-219.
11. Общая теория права : учебник / С.С. Алексеев. 2-е изд. Москва : Проспект, 2008. 565 с.
12. Лазарев В.В. Теория государства и права : учебник для академического бакалавриата / В.В. Лазарев, С.В. Липень. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 521 с.
13. Кузнецова О.А. Специализированные нормы российского гражданского права: теоретические проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.02. Екатеринбург, 2007. 430 с.
14. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов, 2001. 416 с.
15. Денисов Г.И. Юридическая техника: теория и практика. *Журнал российского права*. 2005. № 8. С. 86-96.
16. Лушников А.М. Теория государства и права. Базовый курс. Москва : Юрлитинформ, 2013. 272 с.

Суханова Д. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ